

καὶ θερμῶν θιασωτῶν, οἵτινες Λουλλισταὶ καλούμενοι ἔτιμων τὸν εὐ-
ρετὴν αὐτῆς ὡς ἄγιον καὶ δώνδυμαζον «δόργανον θεοῦ», «σάλπιγγα τοῦ
ἄγίου πνεύματος» καὶ ἄλλα παραπλήσια δόνόματα¹. Ἀλλὰ τῷ 1372
δὲ Δομινικανὸς Νικόλαος *Eymericus*² προηλθεν εἰς κατηγορίαν τῆς
διδασκαλίας τοῦ Λουλλού. Καὶ ἐγένοντο μὲν ὑπὸ τοῦ πάπα Γεωργίου
τοῦ 11ου ἀνακοίσεις ἀλλ³ εἶναι ἄγνωστον δὲν κατέληξαν εἰς καταδίκην⁴.

§ 3. Ίω. Δουνσίου Σκώτος.

1. *Blos καὶ συγγραφή*. Τοῦ Ἱωάννου Δουνσίου Σκώτου (Jo. *Dunsius Scotus*) οὔτε ὁ χρόνος οὔτε ὁ τόπος τῆς γεννήσεως εἶναι
βέβαιος. Κατ' ἄλλους μὲν ἐγεννήθη τῷ 1266 κατ' ἄλλους δὲ τῷ 1274
κατ' ἄλλους δὲ πιθανότερον δλίγον πρὸ τοῦ 1270. Οὓδος εἶναι γνω-
στὸν δὲν ἐγεννήθη ἐν Ἰρλανδίᾳ ή Σκωτίᾳ ή Ἀγγλίᾳ. Παῖς ἦτι ὅν
κατετάχθη εἰς τὸ τάγμα τῶν Φραγκισκανῶν, ὃφελόν ἐπέμφθη χάριν
ἐκπαιδεύσεως εἰς Ὁξεωνίαν· ἐκεῖ ἡκροιάσατο Γουλιέλμου τοῦ ἐκ Ware

φυσικῇ καὶ λογικῇ μεθόδῳ ἀλλ' ἐν τῷ συνδυασμῷ, δι' οὗ ἐξητήθη ἡ παραγ-
γωγὴ τῶν ἐπιστημῶν ἐκάστων ἐκ συστήματος θεμελιωδῶν ἐννοιῶν.

¹ Μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων ἐπεσπάτο τὴν προσοχὴν πολλῶν ἡ *Ars generalis*. Πλὴν ἄλλων ἡσχολήθησαν περὶ αὐτὴν ὁ Ἰάκωβος *Faber* († 1537), ὁ *Károlos Bovillus* († 1553), ὁ Ἰορδάνης *Bruno* († 1600), ὁ *Gassendi* († 1655). Σημειῶδες δ' ὅτι καὶ ὁ Λεϊβνίτιος ὑπέστη ἴσχυρὰν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Λουλλού, εἰς δὲν συχνὰ παρακέμπει. Ο Γερμανὸς φιλόσοφος ἐπαινεῖ μὲν τὴν σπουδὴν αὐτοῦ πρὸς συνδυασμὸν ἀπλῶν ἐννοιῶν (*termini simplices*) εἰς ἀποτέλεσιν συνθέτων (*termini complexi*) ἀλλὰ δὲν ἐγκρίνει τὸν πίνακα τῶν ἐννοιῶν καὶ τὸν μηχανικὸν τρόπον τοῦ συνδυασμοῦ. Ομολογεῖ δ' ὅτι ἐκεῖνος ὑπῆρξεν αὐτῷ εἰς τῶν προδρόμων τῆς *Ars combinatoria*. "Επιθ. *Couturat*, Opuscules et fragments inédits de Leibniz. 1903.

² *Dialogus contra Lullistas, Directorium inquisitionum*, 1857.

³ M. Bihl, Le bienheureux Raymond Lulle (Études franc. 15, 343 ἔξ.—Julian Ribera, Origines de la filosofia de R. Lullo, 1899.—M. André, Le bienheureux R. Lulle, 1900.—O. Keicher, R. Lullus und seine Stellung zur arabischen Philosophie (Beiträge 7, 4—5).—J. H. Probst, Caractère et origine des idées du bienheureux R. Lulle, 1912.—A. Waite, R. Lully: illuminated doctor, alchemist and cristian mystic, 1922. — J. de Guibert, La «Méthode des trois puissances» et l'«Art de contemplation» de R. Lull. (ἐν Revue d'asc. et de myst. 1925, σ. 367 ἔξ. — J. Avinyo, Historia der Lulisme, 1925.—E. Allison Peers, The tree of love, Transl. from the Catalan of R. Lulls with an introductory essay, 1926.

καὶ ἔλαβε παρορμήσεις εἰς τὴν κοιτικὴν διανόησιν. Ἐνταῦθα δὴ ἐπεδεῖξατο εὐθὺς μεγάλην αλίσιν εἰς τὰ μαθηματικὰ καὶ ὑστερον ἐδίδαξε θεολογίαν μέχρι τὸν 1304. Ἡ φῆμη τῆς ἔξαιρέτου πολυγνωσίας τοῦ ἀνδρὸς διεδόθη εὑρυτάτῃ καὶ προσείλκυσεν αὐτῷ πολυαριθμους ἀκροατάς. Τῷ εἰδημένῳ ἔτει ἡλθεν εἰς τὸ πανεπιστήμιον τῶν Παρισίων, ἐνθα μεζονα ἐκτήσατο διέξαν. Τέλος δὲ τῷ 1308 προσεκλήθη εἰς Κολωνίαν, ὅπου ἡ δρᾶσις ὑπῆρξε βραχυτάτη διότι τῷ αὐτῷ ἔτει (τῇ γῇ Νοεμβρίου) ἐτελεύτησεν. Ὁ Σκότος διακρινόμενος μάλιστα κατὰ τὴν ἀγχίνωμαν καὶ λεπτότηταν ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν συγχρόνων τὴν τιμητικὴν προσημηθείαν «doctor subtilis». Διὰ τῆς δεξινοίας ταύτης ἦτο, εἴπερ τις καὶ ἄλλος, ἐπιτήδειος ὅπως ἐλέγεται τῶν προγενεστέρων καὶ μάλιστα τοῦ Θωμᾶ τὰς φιλοσοφικὰς καὶ θεολογικὰς γνώμας. Ἀλλ' ἡ πυνεζής, οἱ φιληδεῖ, τῶν προγενεστέρων ἀνασκευὴ καὶ ὁ ἐπιτυχὸς ἀλλοτρίων μᾶλλον δοξασιῶν ἔλεγχος ἢ ἡ ἴδιων διδαγμάτων ἀνάπτυξις παραβλάπτει τοῦ συπτήματος τὴν ἀλληλουχίαν καὶ δυσχεραίνει τὴν κατανόησιν. Ἡ δὲ γλῶσσα ἀνεξέργαστος καὶ ἡμελημένη καὶ ἀμοιδοῦσα τῆς γάρωντος καὶ γλαφυρίας, ἥν παρὰ τῷ Θωμᾷ ἀπαντῶμεν, ποιεῖ τὴν σπουδὴν τῶν ἔργων ἕκιστα ἐπαγωγὴν καὶ τερπνήν.

Ἐν Ὀξωνίᾳ διατρίβων ὁ φιλόσοφος συνέγραψε τὰ λαμπρότερα αὐτοῦ ἔργα, ἥτοι τὰ ὑπομνήματα εἰς τὸν Ἀριστοτέλη (εἰς τὰ λογικά, τὰ μετὰ τὰ φυσικὰ καὶ εἰς τὸ περὶ ψυχῆς¹), τὸ De primo principio, τὰς Quaestiones in Metaphysicāν καὶ τὸ μέγα ὑπόμνημα εἰς τὰς γνώμας τοῦ Λορμβαρδοῦ². Ἐν Παρισίοις δὲ ἔγραψεν ἐν Quodlibet καὶ ἐδίδαξε περὶ τῶν Γνωμῶν, αὖτινες διδασκαλίαι συνελέχθησαν ὑπὸ

¹ Τὰ ὑπομνήματα εἰς τὰ φυσικὰ θεωροῦνται νόθα, καθά o Wadding διείδε καὶ ὁ A. Daniel (Quellenbeitr. zur Gesch. d. Gottesbeweis 162 ἔξ.) ἀπέδειξεν. Ωσαύτως ἐδείχθη ὅτι καὶ τὸ ὑπόμνημα εἰς τὰ τέσσαρα βιβλία τῶν Μετεωρολογικῶν δὲν εἶναι γνήσιον. Ὅπερ δὲ σπουδαιότερον εἶναι ὅτι τὰ τρία συγγράμματα, ἐφ' ᾧν ἐστηριχθῆ κατὰ πολὺ ἡ ἐκθεσίς τῆς Σκωτικῆς διδασκαλίας, τουτέστι τὸ De perfectione statuum, De rerum principio καὶ τὰ Theoremeta ἀπεδείχθησαν ἐπ' ἐσχάτων ὡς νόθα. (E. Longpré, La philosophie du D. Scot., 1924, σ. 19 ἔξ.). Ὁ Longpré θεωρεῖ τὸ μὲν De rerum principio ὡς συγγραφὴν πρὸ τοῦ Δ. Σκότου τὰ δὲ Theoremeta μετ' αὐτόν. Οὐχ ἥττον καὶ ἡ Grammatica speculativa εἶναι νόθος, καθά ἐδείξεν ὁ Grabmann.

² Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἐπιγραφόμενον «Quastiones in libros IV Sententiarum εἶναι τὸ κυριώτατον φιλοσοφικὸν καὶ θεολογικὸν ἔργον τοῦ Σκότου» ἐκ δὲ τοῦ τόπου τῆς συγγραφῆς καλεῖται καὶ «Opus oxoniense» ἡ Anglicum.

τῶν μαθητῶν καὶ ἐπεγράφησαν Reportata Parisiensia ἢ Opus Parisiense. Θαυμασμὸν ἀληθῆ ἐμποιεῖ ἡ διανοητικὴ δύναμις καὶ φιλοπονία τοῦ φιλοσόφου τούτου, δστις καίπερ ἀποθανὼν νέος κατέλιπε τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα συγγράμματα¹.

2. Θεολογία καὶ φιλοσοφία. Καὶ κατὰ τὸν Σκῶτον ἡ σχέσις πίστεως καὶ γνώσεως, θεολογίας καὶ φιλοσοφίας ἔχει τι τὸ ἀρμονικὸν, πλὴν ὅτι παρ' αὐτῷ ἡ συνάφεια ἀμφοτέρων εἶναι χαλαρωτέρα ἢ παρὰ τῷ Θωμᾷ. Οὗτος διέγραψε πολλῷ εὐρύτερα ἐκείνου τὰ ὅρια τῆς γνωστικῆς δυνάμεως τοῦ ἀνθρώπου. Κατὰ μὲν τὸν Ἀκυνάτην ἢ τοῦ ἀνθρώπου γνῶσις ἀκτείνεται εἰς τὴν ὕπαρξιν καὶ οὐσίαν τοῦ θεοῦ, κατὰ δὲ τὸν Σκῶτον οἱ προσδιορισμοὶ τῆς θείας οὐσίας κείνται ἐπέκεινα τῶν στενῶν ὅρίων τοῦ φυσικοῦ νοῦ. Αἱ ἴδιότητες τῆς τοῦ θεοῦ παντοδυναμίας καὶ τῆς ἐν παντὶ παρουσίας, τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἐλεημοσύνης κ.τ.τ. στηρίζονται οὐχὶ ἐπὶ τῆς τυφλωτεούστης καὶ σαλευούστης ἥμετέρας νοήσεως ἀλλ' ἐπὶ τῆς θείας ἀποκαλύψεως². Καὶ ἀντίνα τοῦ θεοῦ κατηγορήματα ἥδυναντο διπωσδήποτε νὰ ἀποδειχθῶσι (ratione naturali aliqualiter ostenderentur), ὅμως τὰ ἀλλα ἐπάναγκες μόνον νὰ πιστεῦθῶσιν. "Οπως δὲ τοῦ θεοῦ οὕτῳ καὶ τῆς ψυχῆς πολλοὶ διυρισμοὶ δὲν δύνανται νὰ ἀποδειχθῶσι³. Πολλαὶ ἀλήθειαι εἶναι, λέγει, ἀλήθειαι τῆς πίστεως καὶ οὐχὶ τοῦ νοῦ οὐχὶ τὸ φυσικὸν φῶς τοῦ νοῦ ἀλλὰ μόνον τὸ ὑπὲρ φύσιν φῶς τῆς πίστεως πορίζει τὰς εἰρημένας ἀλήθειας, Παρέχει δὲ τὴν ἔμφασιν ἀντιφάσεως τὸ ὅτι ὁ Σκῶτος προσάγει ἐν τισι τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἀποδείξεις πολλῶν ἀποφάνσεων τῆς πίστεως. "Αλλ' ἡ ἀντίφασις δὲν εἶναι πραγματική, διότι τοὺς πρὸς ἐπιστήριξιν τῶν ἀληθειῶν ἐκείνων προσαγομένους λόγους δὲν θεωρεῖ ὡς αὐστηρὸς καὶ ἀκριβεῖς καὶ οὕτως εἰπεῖν μαθηματικὰς ἀποδείξεις. Αἱ περὶ ὃν δὲ λόγος ἀλήθειαι δύνανται κατ' αὐτὸν νὰ ἐπιρρωσθῶσι διὰ λογικῶν ἐπιχειρημάτων ἀλλ' οὐχὶ νὰ ἀποδει-

¹ Ἡ πρώτη ἔκδοσις περιέχουσα μόνον τὰ φιλοσοφικὰ καὶ δογματικὰ συγγράμματα ἐν δώδεκα τόμοις ἐγένετο τῷ 1689 καὶ ἀποδίδεται συνήθως εἰς τὸν κυριώτατον συνεργάτην Λουκᾶν Wadding. Νεωτέρα ἔκδοσις συνετελέσθη ἐν Παρισίοις τῷ 1891—1895. Καὶ χωρισταὶ δ' ἐγένοντο πολλῶν ἔργων ἔκδοσεις, περὶ ὃν ἴδε Überweg—Geyer, 506.

² Minges, Dass Verhältniss zwischen Glauben und Wissen, σ. 8
«Theologus potest ostendere per rationem naturalem et probare omnia credibilia esse posibilia».

³ De primo principio 4, n. 37.

⁴ Oxon 2, d. 4, q. 1, n. 3.

γθῶσι κατ² αὐστηρὸν καὶ ἀσφαλῆ τρόπον. Ἡ ἔλλειψις δηλαδὴ μαθηματικῶν ἀποδεῖξεων ἐν οὕτῳ σπουδαίοις ζητήμασι δὲν ἀποκλείει τὴν προσαγωγὴν ἥττον αὐστηρὸν ἐπιχειρημάτων. Διὸ καὶ ἀρνεῖται τῇ θεολογίᾳ ὁ Σκῶτος τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀληθοῦς ἐπιστήμης καὶ θεωρεῖ ἃς πρακτικὴν μάθησιν¹. Καθόλου δὲ συμφωνεῖ τῷ Θωμᾷ ὅτι ἡ φιλοσοφία ὑπήρχετεῖ εἰς τὴν θεολογίαν· ὁ φυσικὸς νοῦς δὲν ἀποκρούει τὰ διδάγματα τῆς ἀποκαλύψεως ἀλλ᾽ ὑποστηρίζει αὐτά².

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΠΕΙΡΑΙΑΝΗΣ ΚΛΕΙΔΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

3. Θεολογία. Ἐν τῷ καθορισμῷ τῆς τοῦ θεοῦ ἐννοίας συμφωνεῖ ὁ Σκῶτος τῷ Θωμᾷ. Δὲν εἶναι, λέγει, ἀμέσως ἐναργὲς τὸ ἀν πρὸς τὴν ἡμετέραν ἐννοιαν τοῦ θεοῦ ἀντιστοιχῆ πραγματικὸν θεῖον ὃν ἄλλως τε καὶ διότι ἡ τοῦ θεοῦ ἐννοια δὲν εἶναι ἀπλῆ ἀλλὰ σύνθετος ἐκ πολλῶν ἀλλων ἐννοιῶν (τοῦ ἀπείρου, ἀναγκαίου, πανσόφου κ.τ.τ.). Τὸν ἡ συνάφεια δὲν εἶναι ἀμέσως φανερὰ ἀλλὰ πρέπει νὰ γίνῃ τοιαύτη διὸ ἀποδεῖξεων. Ἡ τοῦ θεοῦ ὑπαρξία οὔτε ἀμέσως εἶναι βεβαία οὔτε ἐκ τῶν προτέρων συνάγεται³ ἀλλὰ μόνον ἐκ τῶν ὑστέρων δύναται νὰ ἀποδειχθῇ⁴. Πρὸς κύρωσιν δὲ τῆς ὑπάρχεως θεοῦ δεικνύει ὁ φιλόσοφος ὅτι ἐπάναγκες νὰ ὑπάρχῃ ἀκρότατον ποιητικὸν αἴτιον καὶ τελικὸν αἴτιον καὶ τελειότατον πάντων ὅν. Ἐπειδὴ δηλαδὴ τὸ αἴτιατὸν προϋποθέτει αἴτιον καὶ τοῦτο ἔτερον, ἀνάγκη νὰ ὑπάρχῃ πρῶτον καὶ ὑψηστὸν ποιητικὸν αἴτιον, ὅπερ δὲν ἐγένετο ἀλλ᾽ ὑπάρχει δι’ ἑαυτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ πάλιν τὰ ὅντα ἔχουσιν ἕκαστον τελικὸν αἴτιον καὶ τοῦτο ἐφεξῆς ἄλλο πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ἀκρότατον τελικὸν αἴτιον, εἰς ὃ πάντα κατατείνουσι. Γέλος ἡ ὑπαρξία διαφόρων βαθμῶν τελειότητος ἀπαιτεῖ

¹ "Ἐχων ἀεὶ πρὸ διφθαλμῶν τὰς αὐστηρὰς μαθηματικὰς ἀποδεῖξεις ἀποφαίνεται ὅτι ἡ θεολογία δὲν εἶναι *scientia proprie dicta*, διότι αἱ ἀρχαὶ αὐτῆς δὲν ἀποδεικνύονται ἐναργῶς. (Οχ. 3, d. 24, q. un, n 18, 17—18). Καὶ ὅμως δὲν ὀκνεῖ νὰ τάξῃ τὴν θεολογίαν εἰς τὴν πρώτην θέσιν. Report. Prol. qu. 3, quaestiunc 3 «(theologia) est utroque modo certissima, quia habet obiectum nobilissimum, et principia secundum se certissima sunt.».

² Minges ἔνθ. ἀγωτ. 122 ἔξ.

³ Ἡ τοῦ θεοῦ ὑπαρξία δὲν συνάγεται οὔτε ἐκ μόνων τῶν ἐννοιῶν (ex terminis) οὔτε ἐκ τῶν προτέρων (a priori), ἢτοι ἐκ τῆς αἰτίας αὐτοῦ, διότι οὐδεμίαν ἔχει αἰτίαν.

⁴ Ὁ Σκῶτος παρατηρεῖ ὅτι ἡ ἀπόδειξις ἡ γωροῦσα ἀπὸ τοῦ ἀποτελέσματος εἰς τὸ αἴτιον δὲν εἶναι ἀξία τοῦ δινόματος αὐτῆς. (*nulla demonstratio quaesitae est ab effectu ad causam est demonstratio simpliciter*). "Οὐδεν καὶ αἱ ἀποδεῖξεις, δι’ ὧν συνάγομεν τὴν ὑπαρξίαν τοῦ θεοῦ ἐκ τῶν δημιουργικάτων, εἶναι μόνον σχετικαί.

κατ' ἀνάγκην δὸν τελειότατον. Ἐλλὰ τὸ ἀκρότατον ποιητικὸν αἴτιον εἶναι ἄμα καὶ τελικὸν αἴτιον καὶ τελειότατον δὸν. Τὸ δὸν τοῦτο εἶναι ὁ θεός¹. Ἐκ τῶν εἰδημένων διορισμῶν συνάγεται ὅτι ὁ θεός εἶναι κατὰ πάντα ἄπειρος² καὶ τελειότατος καὶ ὃς τελειότατος εἶναι καὶ ἀπλοίστατος³. Πρὸς τὴν ἀπλότητα δὲ τοῦ θεοῦ δὲν ἀντίκειται τὸ πλῆθος τῶν ἀνηκουσῶν αὐτῷ τελειοτήτων· διότι αἱ τελειότητες ἔχειναι διαφέρουσιν ἀλλήλων οὐχὶ πραγματικὴν ἀλλὰ μόνον τυπικὴν διαφοράν, ἐκφραίνουσι τὸ ἄπειρον δὸν καὶ συμπίπτουσιν εἰς ἓν⁴. Ὁ θεός δὲν εἶναι, ὃς ἔδόξαζεν ὁ Θωμᾶς, ὁ ἴδεατὸς λόγος (*ratio idealis*) τῶν δύντων δυνάμενος ὡς τοιοῦτος νὰ νοῇ τὰ ἔκτὸς ἑαυτοῦ δύντα. Διότι ἡ δοξασία αὗτη, καθ'⁵ ἦν αὗτὴ ἡ θεία οὐσία εἶναι ἡ ἴδεια τῶν δύντων, προϋποθέτει ὅτι ἡ θεία οὐσία περιέχει ἐν ἑαυτῇ πρὸ πάσης γνώσεως πραγματικὴν σχέσιν πρὸς τὰ δύντα καὶ δτὶ κατὰ τὴν σχέσιν ταύτην νοεῖ αὐτά· πέρι ἀτοπον. Ἀληθεύει μέν, λέγει, δτὶ τὰ δύντα (*δημιουργήματα*) εἶναι ἀπεικάσματα τῆς θείας οὐσίας ἀλλ' ἐντεῦθεν οὐδαμῶς συνάγεται ὅτι αὗτὴ ἡ θεία οὐσία εἶναι ἡ ἴδεα αὐτῶν. Οὐχὶ οὐτως ἀλλ' ὁ ἴδεατὸς λόγος τῶν δύντων πρέπει νὰ τεθῇ ἐν μόνῳ τῷ θείῳ νῷ. Γινώσκων ὁ θεός τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν ὃς μιμητὴν πρὸς τὰ ἔξοι νοεῖ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς γνώσεως ταύτης τὰ δύντα καὶ τοιουτορόπτως ἔχει ἐν τῷ νῷ αὐτοῦ τὰς ἴδεας τῶν δύντων⁶. Καὶ διὰ μέν τῆς θείας νοήσεως λαμβάνουσι τὰ δύντα τὴν ἴδεατὴν αὐτῶν ὑπαρξίαν διὰ δὲ τῆς θείας θελήσεως τὴν πραγματικὴν ὑπόστασιν. Εἶναι δὲ ἡ βιούλησις τοῦ θεοῦ ὡς ἀπολύτου καὶ

¹ In. I. sent. 1. dist. 2 qu. 2, 4. 10. 11. 17. De prim. princ. 3. Τὴν ὄντολογικὴν ἀπόδειξιν τοῦ Ἀνσέλμου δὲν ἀπέρριπτεν δλως ὁ Σκωτος ἀλλὰ ἀπλῶς μετερρρύθμιζεν. In 1. sent. 1, d. 2. qu 2. Πρέπει δηλ. κατὰ πρῶτον νὰ ἀποδεῖξωμεν ὅτι εἶναι δυνατὴ ἡ ἔννοια τοῦ θεοῦ (ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ θεοῦ δὲν ἔνέχει ἀντίφασιν)· βεβαιωθέντες δ' ὅτι εἶναι δυνατὴ ἡ ἔννοια δύντος καθ' ἑαυτὸν ὑπάρχοντος ὄφειλομεν νὰ παραδεχθῶμεν τὴν ὑπαρξίαν αὐτοῦ.

² Τὸ γνώρισμα τοῦ ἀτείρου παρέχει ἡμῖν τὴν τελειοτάτην ἔννοιαν τοῦ θεοῦ καὶ συνάγεται ἐκ τῆς ὑπάρχεως αὐτοῦ. Ὁ θεός δηλαδὴ ὃς ἡ πρώτη αἰτία ἔχει ἄπειρα ἀποτελέσματα καὶ κατ' ἀκολουθίαν εἶναι ἄπειρος· οὐχ ἡτον ἄπειρος εἶναι καὶ ὃς πρώτη καὶ ὑπερτάτη νόησις, δπότε γινώσκει ἀκριβῶς πᾶν δτι, γίνεται καὶ καταλαμβάνεται. Ἀλλὰ καὶ ἡ βιούλησις καὶ ἡ νόησις ἡμῶν ἀγουσιν εἰς τὸ ἄπειρον ἀγαθὸν καὶ τὴν ἄπειρον ἀλήθειαν.

³ Ἡ δοξασία τινῶν ὅτι τὴν θεολογίαν τοῦ Σκωτού χαρακτηρίζει ἡ ἀγνωσία, στηρίζεται ἐπὶ ἀποφάσεων τῶν Θεωρημάτων (*Theorematα*), οἱ ἔργοι ή γνησιότης εἶναι σφόδρα ἀμφίβολος.

⁴ In 1. sent 1. dis 8. qu 4, 17.

⁵ Quodl. 14. Report 1. dist 36, qu 2, 34.

τελειοτάτου δλως ἐλευθέρα, ὥστε ὁ κόσμος ἔδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ θεοῦ μετ' ἀπολύτου ἐλευθερίας¹. Τοσοῦτο δ' ἔξαιρεται ἡ τοῦ θεοῦ ἐλευθερία, ὥστε εὐκόλως δύναται νὰ παρασύρῃ εἰς τὴν ἐντύπωσιν τῆς αὐθαιρεσίας². Καὶ οὐδεμίαν μὲν ὑφίσταται ἡ θεία βούλησις ἀναγκαστικὴν ἐπίδρασιν οὐδ' ὑπόκειται εἰς ἔνην αἰτίαν³ ἀλλὰ πάντως συνάπτεται πρὸς τὸν λογικὸν νόμον⁴ διὸ θέλει μόνον τὸ λογικὸν δυνατὸν καὶ ἀλλότοιον ἀντιτράπειρος⁵ εἰς τὴν θείαν ἐλευθερίαν ἀνάγεται ἡ ὑπαρξία τῶν ὄντων⁶.

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΑΘΗΝΩΝ ΦΙΛΟΖΩΦΙΚΟΥ ΠΑΝΤΟΝΟΥ

“Οτι διὸ θεός ἔχει πρὸς τῇ νοήσει καὶ βούλησει καὶ δύναμιν ἔτι νὰ πραγματώσῃ τὰ ὄντα, οὐδεμία ἀμφιβολία. Τὴν παντοδυναμίαν δὲ τοῦ θεοῦ νοεῖ ὁ Σκωτος διττῶς, τὸ μὲν δὲς δύναμιν τοῦ ποιεῖν διὸ ἐτέρας αἰτίας τὸ δὲς δύναμιν τοῦ ποιεῖν πᾶν δυνατὸν ἀμέσως, τ. ε. ἐνευτυνεογίας ἐτέρας δρώσης αἰτίας. Καὶ ἐκείνη μὲν, λέγει, ἡ παντοδυναμία εἶναι γνωστή καὶ ἀποδεικτή αὕτη δὲ καθίσταται γνώριμος διὰ τῆς πίστεως⁷.

¹ In 1. sent 1. dis 43. qu. unica u 3. Ἡ ζήτησις τοῦ λόγου, διὸ ὅν δι θεὸς ἡθέλησεν ἡ δὲν ἡθέλησέ τι, εἶναι ζήτησις λόγου ἀνυπάρχου. Ἡ μόνη αἰτία, διὸ διὸ θεός ἡθέλησε τοῦτο ἡ ἐκεῖνο, εἶναι ἡ θέλησις αὐτοῦ πέρα ταύτης ἀδύνατον νὰ ἀνέλθωμεν.

² Δὲν λείπουσιν οἱ νομίζοντες διὸ ὁ Σκωτος δέχεται τὴν εἰς λόγους καὶ πανόνας μὴ ὑποκειμένην αὐθαιρεσίαν τοῦ θεοῦ. Ἀλλ' ὁ Seeberg (Die Theologie des D. Scotus 163) ἀπέφηνε τὴν τοιαύτην ἐκδοχὴν ἀνυπόστατον. Διεξοδικώτερον ἔδειξαν τοῦτο ὁ Minges (Der Gottesbegriff d. D. Scotus) καὶ ὁ J. Klein (Der Gottesbegriff d. D. Scotus).

³ Ox: 1. dis 8, qu 5. n 24. «Et ideo hujus, quare voluntas voluit hoc, nulla est causa, nisi quia voluntas est voluntas .. quia nulla est prior causa».

⁴ Aut. 4. dis 10. qu. 2. n 5. «quodlibet tenendum est esse Deo possibile, quod nec est ex terminis manifestum impossibile» καὶ «non potest aliquid velle quod non possit recte volle».

⁵ Ἡ ἀγαθότης τῶν πραγμάτων καὶ ἡ φύσις αὐτῶν, ὁ ἡθικὸς νόμος καὶ ἡ σύστασις τῆς πολιτικῆς κοινωνίας προέρχονται ἐκ τῆς βούλησεως, οὐχὶ ἐκ τῆς νοήσεως τοῦ θεοῦ. Εἰδὲ μή, ἡ ἀγαθότης καὶ ἡ φύσις τῶν ὄντων ἡ ἴδεστη θὰ ὑπεχρέου τὸν θεὸν νὰ ποιήσῃ αὐτὰ κατὰ τὴν ἴδεαν ὅπερ ἀτοπον. Ἐν ἀλλαις λέξεσιν ἡ ὑπαρξία τῶν τυχαίων ὄντων ἥρτηται ἐκ τῆς βούλησεως τοῦ θεοῦ. Ήτις δὲν εἶναι ἀνευ λόγου, ἀφοῦ ἡ νόησις ὑπάρχει ἡ ἀρχέγονος ἴδιότης τῆς θείας ζωῆς. Ἡ βούλησις τοῦ θεοῦ δὲν δύναται νὰ μὴ εἶναι ἔλλογος καὶ ἀγαθή. Προβλ. Klein ἐνθ. ἀνωτ. 187 καὶ Longpré, La philos. du B. D. Scot., 80.

⁶ De prim. princ. c. 4. concl. 9, 26 εξ. Quodl. qu. 7, 4. In 1. sent.

4. Οντολογία. Ο Σκότος τῇ παραδόσει τῆς Σχολῆς αὐτοῦ στοιχῶν παραδέχεται ὅτι πάντα τὰ ὄντα πλὴν τοῦ θεοῦ σύγκεινται εἴδους καὶ ψλης. Ή δὲ ψλη δὲν εἶναι ἀπλοῦν μηδὲν οὐδὲ μόνον δυνάμει ὃν (*ens in potentia objectiva*) ἀλλά τι θετικὸν καὶ τοῦ εἴδους διεκτικὸν (*quid positivum, quia receptivum formae*)¹ εἶναι μὲν ὃν πραγματικὸν ἀλλ' ἄγαν πενιχρόν, ἀκαθόριστον καὶ ἐπιδεκτικὸν διαφέρων καταστάσεων², διὸ καὶ θεωρεῖται ως τὸ κατώτατον τῶν ὄντων³. Βεβαίως ἔχει φυσικὴν φορήν πρὸς τὸ εἶδος⁴ ἀλλ' ἡ συνάφεια ἀμφοτέρων δὲν εἶναι τοιαύτη ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ ὑπάρχῃ ψλη ἀνευ εἴδους⁵. Επειδὴ δὲ ἡ ψλη ὑπόκειται βάσις πάντων τῶν ὁρισμένων ὄντων, ἔπειτα ὅτι ἡ μία καὶ ἡ αὐτὴ ψλη διακρίνεται εἰς πολλὰ καὶ παντοῖα ὄντα λαβοῦσα τὰ διορίζοντα εἴδη⁶. Ἄλλ' ἐν τῷ κόσμῳ

1. dis. 42. quaest. unica. Διὰ τῆς ἀποδείξεως κυροῦνται ὅπωσδήποτε πολλαὶ ιδιότητες τοῦ θεοῦ, οἵτινες ἔνοτης (ἔπιθ. *Longpré*, 117 εξ.), ἡ ἀληθευτικότης (Ox. 3. dis. 25. qu. 1. n. 5), ἡ γενικὴ πρόνοια (αὐτ. 4. dis. 17. qu. 1. n. 7)· δὲν δύναται δὲ ὅμως νὰ ἀποδειχθῇ ἡ πανταχοῦ παρόντα τοῦ θεοῦ καὶ ἡ μηνονευθεῖσα παντοδυναμία ἀλλ' ἡ παραδοξὴ αὐτῶν ἀποτελεῖ ἀριθμὸν πλειστῶν. *De primo princ. c. 4, n. 37* «saepè Te catholici laudant omnipotentem, immensum, verum, praesentem... In hoc tractatu tentavi, quo modo metaphysica de Te dicta ratione naturali aliqualiter concluderentur. In sequenti ponentur credibilia, quae... non intellectui nostro caecutienti et in pluribus vacillanti sed tuae solidissimae veritati firmiter innituntur».

¹ Ox. 2. dis. 12. qu. 1. n. 11.

² Αὐτ. 4. dis. 2. qu. 3. n. 12.

³ Αὐτ. 1. dis. 27. qu. 3. n. 10.

⁴ Rep. Par. 2. dis. 12. qu. 1. n. 10. «Tenendum est materiam esse aliquid positivum potentiale habens naturalem inclinationem ad aliam formam naturalem».

⁵ Η παντοδυναμία τοῦ θεοῦ ἡδύνατο νὰ ἀγάγῃ εἰς ὑπαρξίαν τὴν ψλην ἀνευ συναφείας αὐτῆς πρὸς ἀρχὴν μορφωτικήν. Ox. 2. dis. 12. qu. 2.

⁶ Εἰς τὸν Σκότον ἀπεδίδετο τριτὴ ψλη, materia primo—prima, materia secundo—prima καὶ materia tertio—prima. Η materia primo—prima εἶναι ἡ ἀμιγὴς καὶ καθαρὰ παντὸς εἴδους ψλη, ἡ τελευταία βάσις παντὸς πραγματικοῦ· ἡ materia secundo—prima εἶναι ἡ ψλη, ἡν γινώσκομεν ως τὸ ὑποκείμενον τῆς γενέσεως καὶ φύσεως, ὑποκειμένη εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῶν δρώντων δημιουργημάτων (*agentia creata*)· τέλος ἡ materia tertio—prima εἶναι ἡ ψλη ἡ προσδεχομένη τὴν ἔξωθεν μορφωτικήν ἐνέργειαν τῶν δημιουργικῶν αἰτίων, ως συμβαίνει εἰς τὰς τεχνικὰς τοῦ ἀνθρώπου ἐνεργείας. Πλὴν ἀλλ' ἡ τοιαύτη διάκρισις ἐρείπεται οὐχὶ ἐπὶ τῶν βεβαίων καὶ γνησίων συγγραμμάτων τοῦ φιλοσόφου ἀλλ' ἐπὶ τοῦ *De rerum principio* (qu. 7 καὶ 8). Ενταῦθα ἀπαντᾷ συχνὴ ἡ φράσις: *ego ad positionem Avembebronis redeo.*

ενδίσκονται τοιπλοὶ διορισμοί, γενικοὶ καὶ μερικοὶ καὶ ἀτομικοί, καθ' ὅσον ἄλλα μὲν ἀνήκουσιν εἰς διάφορα γένη ἄλλα δὲ ἔχουσι μὲν τὸ πῦτὸ γένος ἄλλὰ διαφέρουσι κατὰ τὸ εἶδος ἄλλα δὲ τέλος συμφωνοῦσι μὲν κατὰ τὸ εἶδος ἄλλὰ διαφέρουσι κατὰ τὰς ἀτομικὰς διαφοράς. Τὰ διορίζοντα ὅσα τὴν ὕλην εἶδη εἶναι γενικὰ καὶ μερικὰ καὶ ἀτομικά. Λιὰ μὲν τοῦ γενικοῦ εἶδους ἢ ὕλη καθίσταται ὠρισμένον γένος, διὰ δὲ τοῦ μερικοῦ εἶδους γίνεται ὠρισμένον εἶδος, διὰ δὲ τοῦ ἀτομικοῦ εἶδους γίνεται ὠρισμένον ἀτομον. Καὶ τὸ μὲν ἀτομικὸν προϋποθέτει τὸ μερικὸν καὶ γενικὸν τὸ δὲ μερικὸν τὸ γενικόν. Λοιπὸν τὰ εἶδη συνάπτονται πρὸς τὴν κοινὴν καὶ ἀδιόριστον ὕλην καὶ ποιοῦσι τὰ διορισμένα ὅντα. Τούτοιν οὖτοις ἔχοντων αἱ γενικαὶ ἔννοιαι δὲν εἶναι ψιλὰ τοῦ νοῦ ἐπινοήματα ἀλλ' ἀντιστοιχοῦσιν εἰς τὰς γενικὰς τῶν ὕντων φύσεις. Ἐὰν μὴ εἶχον ἀληθινὴν ὑπαρξίην αἱ γενικαὶ φύσεις, τὰ καθόλου, ἀλλ' ὑπῆρχον μόνα τὰ ἀτομα, θὰ ἦδυνάμεθα νὰ λέγωμεν περὶ ἑκάστου ἀτόμου μόνον ὅτι εἶναι τοῦτο τὸ καθ' ἑκαστον· δὲν θὰ εἴχομεν ἐν κοινὸν μέτρον, πρὸς ὃ νὰ μετρῶμεν καὶ κοίνωμεν τὰ ἐπὶ μέρους· οὐδὲν ἀτομον θὰ διέφερε μᾶλλον ἢ ἡττον ἐτέρου, διότι μόνη ἢ ἀριθμητικὴ διαφορὰ θὰ εἴχε σημασίαν¹.

Ἐρωτᾶται λοιπὸν πῶς πρέπει νὰ νοηθῶσιν αἱ γενικαὶ φύσεις. Πρὸς τοῦτο παρατηρεῖ διὰ φιλόσοφος ὅτι ἐν ἑκάστῳ τῶν ἐπὶ μέρους ὕντων διακριτέα διττὴ ἐνότης, ἢ τοῦ ἀτόμου καὶ ἢ τοῦ εἶδους. Ἔκαστον δηλαδὴ μερικὸν εἶναι ἀπηρτισμένη μὲν ἐνότης ὃς μερικὸν ὃν ἀπηρτισμένη δὲ πάλιν ἐνότης ὡς ἔχον ὠρισμένην φύσιν ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἄλλας φύσεις. Ἡ ἐν τῷ ἀτόμῳ ἐνότης τοῦ εἶδους δὲν πρέπει νὰ συγχέηται πρὸς τὴν ἐνότητα τοῦ ἀτόμου. Αὕτη μὲν ἢ τελευταία δὲν δύναται νὰ μεταδοθῇ ἐκείνῃ δὲ καίπερ ἀποτελοῦσα ἐνότητα καὶ διαδύναται νὰ μεταδοθῇ ἐκείνῃ δὲ καίπερ ἀποτελοῦσα ἐνότητα καὶ διαδύναται νὰ μεταδοθῇ ἐκείνῃ δὲ καίπερ μερικότητα καὶ τὴν γενικόγενικὸν ἀλλ' ὅλως ἀδιάφορον πρός τε τὴν μερικότητα καὶ τὴν γενικόγενικὸν ἀλλ' ὅλως γενικότητος τῆς ἐν τοῖς πραγματικοῖς τητα. Προηγεῖται μὲν πάσης μερικότητος τῆς ἐν τοῖς πραγματικοῖς οὖσι προηγεῖται δὲ πάσης γενικότητος τῆς ἐν τῇ νοήσει· ὥστε δύναται νὰ λάβῃ ἀμφοτέρας τὰς μορφάς, τὴν τῆς μερικότητος (ἐν τοῖς πραγματικοῖς) καὶ τὴν τῆς γενικότητος (ἐν τῇ νοήσει)².

¹ In 1. sent. 2. dis. 3. qu. 1, 3.

² Adt. qu. 5, 6.

Καὶ ἡδη ζητεῖται, πῶς ποτε ἡ καθολικὴ φύσις καθίσταται ἀτομική, ἢ ὅλως εἰπεῖν, τίς ἡ ἀρχὴ τῆς ἀτομικότητος. "Οτι τοιαύτη ἀρχὴ δὲν εἶναι ἡ ὑλη, εὔδηλον ἐκ τοῦ ὅτι ἡ ὑλη εἶναι γενικὴ καὶ οὐχὶ ἀτομική. Ἡ τῆς ἀτομικότητος ἀρχὴ πρέπει νὰ νοηθῇ κατ' ἀναλογίαν τῆς εἰδικῆς διαφορᾶς. Ἡ εἰδικὴ δηλαδὴ διαφορὰ προστίθεται εἰς τὸ εἶδος, πρὸς ὃ ἔχει ως τὸ εἶδος πρὸς τὴν ὑλην· οὕτω γίνεται τὸ γένος εἶδος. Εἰς τὸ εἶδος πάλιν τοῦτο προστίθεται ἡ ἀτομικὴ διαφορὰ καὶ ποιεῖ τὸ ἀτομον ἔχει δὲ ἡ ἀτομικὴ διαφορὰ πρὸς ἔκεινο εἰς ὃ προστίθεται, ως ἔχει τὸ εἶδος πρὸς τὴν ὑλην καὶ δὴ εἶναι τὸ τελευταῖον εἶδος, εἰς ὃ οὐδὲν ὅλο δύναται νὰ προστεθῇ. Τὸ περὶ οὗ δὲ λόγος τελευταῖον εἶδος, ὅπερ εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς ἀτομικότητος (τ. ε. ποιεῖ *hanc rem*) καλεῖ δὲ Σκῶτος καὶ ἡ Σχολὴ αὐτοῦ διὰ τοῦ τεχνικοῦ δροῦ *haecceitas*¹. Οὕτως ἡ ἐσχάτη πραγματικότης, ἡ ἀτομικὴ ὑπαρξία, δὲν εἶναι ἔλλειψις ἄλλα συμπλήρωσις τοῦ καθόλου καὶ προέρχεται ἐξ αὐτοῦ διὰ θετικοῦ διορισμοῦ· ἡ καθόλου οὐσία (*quiditas*) συμπληροῦται διὰ τῆς ἀτομικῆς φύσεως (*haecceitas*)². Ἐντεῦθεν φανερὸν διτι ὑπάρχει διαφορὰ τῆς καθόλου φύσεως καὶ τῆς ἀτομικότητος ἐκάστου· ἡ διαφορὰ εἶναι οὐχὶ ἀπλῶς λογικὴ (*distinctio rationis*) ἀλλὰ ἀντικειμενικὴ (*a parte rei*), διότι ἡ καθόλου φύσις προηγεῖται τῷ δύντι τοῦ ἀτόμου καὶ γίνεται τοιοῦτο ἀμα προσλαβοῦσα τὴν ἀτομικὴν διαφορὰν ως τελευταῖον εἶδος. Πλὴν διμως ἡ διαφορὰ δὲν εἶναι κυρίως πραγματική, οἷα δηλαδὴ ἡ διαφορὰ πράγματος (*res*) ἀπὸ πράγματος (*res*), ἀλλὰ *ινπική*, διότι ἡ καθόλου φύσις καὶ τὸ ἀτομον εἶναι κατ' οὐσίαν ἐν καὶ μόνον κατὰ τύπον διαφέρουσιν³.

Κατὰ τὰ εἰρημένα δὲ Δούνσιος Σκῶτος παραδέχεται, καθὺ δὲ Ἀλβέρτος καὶ δὲ Θωμᾶς, τὴν ὑπαρξίαν τοιττοῦ καθόλου. Τὸ καθόλου δηλαδὴ ὑπάρχει πρὸ τῶν δύντων ως εἶδος ἐν τῷ θείῳ νῷ· ὑπάρχει ἐν τοῖς οὖσιν ως οὐσία αὐτῶν (*quiditas*). ὑπάρχει τέλος μετὰ τὰ δύντα ως

¹ Ο δρός *haecceitas* δὲν ἀπαντᾷ ἐν τῷ ὑπομνήματι εἰς τὰς γνώμας τοῦ Λορβαρδοῦ ἀλλ' εὑρίσκεται ἐν τοῖς ἄλλοις ἔργοις τοῦ Σκώτου. Πιθλ. Quaest. super libros Metaphys. Arist. 7. qu. 13. n. 9. qu. 13. n. 26. Report. 2. dis. 12. qu. 5. n. 1, 8, 13, 14. In libr. I Post. Anal. qu. 36. n. 4.

² Ὅπως π. χ. ἐκ τοῦ ζώου γίνεται ὁ ἀνθρώπος διὰ τῆς εἰδικῆς διαφορᾶς τῆς ἀνθρώποτητος; οὕτω καὶ ἐκ τοῦ ἀνθρώπου γίνεται ὁ Σωκράτης διὰ τῆς ἀτομικῆς διαφορᾶς τῆς σωκρατότητος. Ἡ ἀτομικὴ διαφορὰ εἶναι τὸ τελευταῖον εἶδος, εἰς δὲ οὐδὲν πλέον προστίθεται, εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς ἀτομικότητος (*haecceitas*).

³ In l. sent. 2. dis. 3. qu. 5—6.

ἔννοια δι' ἀφαιρέσεως ὑπὸ τοῦ νοῦ ἥμῶν σχηματισθεῖσα. Ἀπορρίπτεται δὴ δοξασία δτὶ τὸ καθόλου εἶναι πλάσμα (*figmentum*) καὶ θεωρεῖται ως ἔχον πραγματικὴν ὑπαρξίν ἐν τοῖς ἀτόμοις· διότι ἄλλως θὰ ὑπῆρχε λογικὴ γνῶσις ἀνευ πραγματικοῦ ἀντικειμένου¹.

5. Γνωσιολογία. Αἱ θεμελιώδεις τῆς γνωσιολογίας ἀρχαὶ τοῦ Σκότου εἶναι κοιναὶ ταῖς τῶν ἄλλων σχολαστικῶν. Πᾶσα γνῶσις, λέγει, δρμάται ἀπὸ τῆς αἰσθήσεως, ἡτις λαμβάνει τὸ καθ' ἔκαστον (τὸ ἀτομον), ἐνῷ ὁ νοῦς λαμβάνει τὰς καθόλου τῶν ὅντων φύσεις². Σχηματίζει δ³ ὁ νοῦς τὰς γενικὰς ἔννοιας δι' ἀφαιρέσεως ἐκ τῶν κατ' αἴσθησιν παρατηρήσεων καὶ ἐπομένως γινώσκει τὸ μερικὸν πρότερον τοῦ καθολικοῦ· διὸ δὴ ἐμπειρία χρησιμεύει ἥμīν ως βάσις καὶ ἀρχὴ πάσης γνῶσεως³. Αἱ γενικαὶ λοιπὸν ἔννοιαι καὶ αἱ καθολικαὶ ἀλληθεῖαι δὲν ὑπάρχουσιν ἐκ τῶν προτέρων οὐδὲ γίνονται διὰ θείου φωτισμοῦ⁴. Τὸ ὑπὸ τῆς φύσεως δεδομένον ἥμīν φῶς ἔξαρκεῖ εἰς γνῶσιν τῶν κατὰ φύσιν ἀληθειῶν οὐδὲ ἔχομεν χρείαν ἵδιου φωτισμοῦ τοῦ θείου νοῦ⁵. Κατὰ δὲ τὴν αἴσθησιν ἀσκεῖ δὴ ψυχὴ πρὸς τὰς θύραθεν ἔντυπώσεις οὐχὶ ἀπλῶς παθητικὸν ἄλλα καὶ ἐνεργητικὸν ἔργον⁶. Πρὸς τὴν γνῶσιν δὲν ἀρκεῖ μόνος ὁ νοῦς, ως δὲν ἀρκεῖ πάλιν μόνον τὸ γνωστέον ἀντικείμενον, ἀλλ' ἀπαιτεῖται ἀμφοτέρων δὴ συνεργία. Καὶ ἔχει μὲν πρὸς τὴν γνῶσιν πάντως μείζονα σπουδαιότητα δὴ τοῦ νοῦ ἐνέργεια ἄλλὰ καὶ τὸ ἀντικείμενον εἶναι ἀναγκαιότατον. Οὐ νοῦς ἀνευ τοῦ ἀντικειμένου δὲν γινώσκει, ὅπως ὁ πατὴρ ἀνευ τῆς μητρὸς δὲν γεννᾷ⁷.

Πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος, τί εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ νοῦ γινωσκόμενον πρῶτον, ποιεῖται ὁ φιλόσοφος οὗτος διάκοισιν συγκεχυμένης καὶ σαφοῦς γνῶσεως. Ἐπὶ τῆς συγκεχυμένης καὶ ἀορίστου γνῶσεως τὸ πρῶτον κατὰ χρονικὴν σειρὰν γινωσκόμενον εἶναι οὐχὶ τὸ γενικώτατον

¹ Super univers. Porphyr. qu. 4. n. 4.

² In 1. sent. 2. dis. 11. qu. 1,3. dis. 3. qu. 1,7. Quaest. univers. qu. 13. art. 2, 15.

³ Oxon. 1. dis 3. qu 6 p. 8. 10. 16. Quod. qu. 13. n. 8.

⁴ Quaest. in Metaphys. 2. qu. 1. n. 1, 2.

⁵ Oxon. 1. dis. 3. qu. 4. Ο Σκότος μέμφεται τὴν περὶ φωτισμοῦ θεωρίαν τὴν ὑπὸ τοῦ Ἐρρίκου τοῦ ἐκ Γάνδης θερμῶς ὑποστηριχθείσαν. In 1. sent. dis. 3. qu. 3. n. 24 καὶ 25.

⁶ Ox. 1. dis. 3. qu. 7.

⁷ In. 1. sent. 1. dis. 3. qu. 7.

ἄλλὰ τὸ μερικώτατον¹. Κατὰ πρῶτον λοιπὸν γινώσκομεν τὰ μερικώτερα καὶ εἴτα τὰ γενικώτερα καὶ τέλος τὰ γενικώτατα. Ἐὰν δὲ δύμως πρόκληται οὐχὶ περὶ συγκεχυμένης ἄλλὰ περὶ σαφοῦς γνώσεως, τὸ πρῶτον γινωσκόμενον εἶναι τὸ γενικώτατον. Διότι ἡ σαφής τοῦ πράγματος γνῶσις ἀπαιτεῖ τὴν γνῶσιν καὶ διάκρισιν πάντων τῶν ἐν αὐτῷ περιεχομένων. Πρέπει ἂρα νὰ γνωσθῇ πρότερον τὸ ὅν καθόλου καὶ πάντα τὰ εἶδη, ὑφ' ἂν πάγεται τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ὑποκείμενον. Κατὰ ταῦτα σαφέσταταὶ πασῶν τῶν γνώσεων εἶναι αἱ γνῶσεις τῶν καθόλου καὶ σαφεστάτῃ τῶν ἐπιστημῶν ἡ μεταφυσική².

3. Ψυχολογία. Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι πρὸς τὸ σῶμα τὸ οὖσινδες εἶδος αὐτοῦ. Πλὴν δὲ τῆς ψυχῆς ὑπάρχει καὶ ἔτερον εἶδος, δι' οὗ τὸ σῶμα εἶναι ὁργανικόν. Τὸ σῶμα δηλαδὴ ὡς ὁργανικὸν ὑπάρχει πρὸ τῆς πρὸς τὴν ψυχὴν συνδέσεως, ἥτις σύνδεσις γίνεται μόνον ἔλαντὰ τοῦ σώματος στοιχεῖα εἶναι προηγμένα εἰς ὁργανικὴν μόρφωσιν. Ἄλλ' ὅπότε τὸ σῶμα εἶναι ἀνευ τῆς ψυχῆς ὁργανικόν, ἔπειται ὅτι ἔγένετο τοιοῦτο δι' ἄλλου παρὰ τὴν ψυχὴν εἶδους καὶ τοῦτο δὴ εἶναι τὸ λεγόμενον *forma corporeitatis*³. Διὰ τοῦ σωματικοῦ λοιπὸν εἶδους ἡ ὕλη γίνεται ὁργανικὸν σῶμα, ὅπερ συναπτόμενον τῇ ψυχῇ συναποτελεῖ τὸν ἀνθρώπον⁴. Ὁ ἀνθρώπος ἂρα εἶναι ὃν σύνθετον ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς· ἄλλὰ παρὰ τὴν σύνθεσιν εἶναι μία φύσις, διότι ὕλη καὶ εἶδος, σῶμα καὶ ψυχή, συνάπτονται εἰς μεγίστην καὶ τελειοτάτην ἐνότητα⁵. Ἡ τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴ εἶναι νοερὰ καὶ ἀτομικὴ οὐσία, ἡ δὲ ἀτομικότης αὐτῆς δὲν προσγίγνεται διὰ τῆς πρὸς τὴν ὕλην συνδέσεως ἄλλον ὑπάρχει καὶ πρὸ τῆς συνδέσεως. Οὐδὲ διαταράττει τὴν ἐνότητα ἡ συνάφεια τῆς ἐλλόγου πρὸς τὴν θρεπτικὴν καὶ τὴν αἰσθητικὴν ψυχῆν⁶. Ἡ ἀφθαρσία καὶ ἀνθαναπία τῆς ψυχῆς εἶναι ἀλήθεια τῆς πί-

¹ Παραλλήλως πρὸς τὴν κατ' αἰσθησιν γνῶσιν τῶν ἀντικειμένων συγματίζει ὁ νοῦς ἀμα κοινωνῶν πρὸς τὰ ἐκτὸς τὴν ἔννοιαν αὐτῶν.

² Ἔνθ. ἀνωτ. qu. 2, 21—25.

³ Ἀνευ τοῦ εἶδους τοῦ μορφωτικοῦ ἐκάστου σώματος ἡ ὕλη δὲν θὰ ἦτοι ίκανη νὰ προσλάβῃ τὴν ψυχήν. Rep. 4. dis. II. qu. 3. n. 22. «*Sed corpus, quod est altera pars compositi hominis, pars, inquam, potentialis respectu animae intellectivae, quia per illam formam corpoream organismum ultimate disponitur materia ad susceptionem animae intellectivae.*»

⁴ Καὶ ἐνταῦθα συμφανῆς ἡ διαφορὰ τῶν δύο φιλοσόφων. Ὁ μὲν Θωμᾶς παρεδέχετο μίαν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἀρχὴν ὡς εἶδος ὁ δὲ Σκότος τίθεται δύο.

⁵ Report. 4. dis. II. qu. 3, 22.

⁶ Quodl. qu. 2, 5 ἐξ. In. 1. sent. 2. dis. 3. qu. 7, 3.

πτεως ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ ἀποδειχθῇ. Οὔτε δὲ Ἀριστοτέλης ἔτο, λέγει, πεπεισμένος περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς καὶ οἱ πρὸς τοῦτο προσαγόμενοι ὑπὸ ἀλλων λόγοι εἶναι μᾶλλον πιθανὰ ἐπιχειρήματα (probabilis persuasions) ἢ αὐστηραὶ ἀποδεῖξεις¹.

‘Ως πρὸς τὴν σχέσιν ψυχῆς καὶ δυνάμεων ἀποφαίνεται δὲ φιλόσοφος δὲι αἱ δυνάμεις τῆς ψυχῆς δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν ὡς συμβεβηκότα ἢ ὅπως δήποτε διάφοροι τῆς οὐσίας αὐτῆς ἀλλ’ ὡς ἐν καὶ ταῦτὸ τῇ ψυχῇ. Καθ’ ὅσον δηλαδὴ ἡ ψυχὴ ἐνεργεῖ, ἐμφανίζεται ὡς δρῶσα δύναμις καὶ ἀναλόγως τῶν διαφόρων τρόπων καὶ τῶν ὑποκειμένων τῆς ἐνεργείας (αἰσθητῶν ἢ νοητῶν) προσπίπτει ἡμῖν ἐν μορφῇ διαφόρων δυνάμεων. Εὔδηλον λοιπὸν δὲι αἱ λεγόμεναι δυνάμεις τῆς ψυχῆς εἶναι ἀληθῶς ἐνέργειαι αὐτῆς καὶ κατ’ ἀκολουθίαν διαφέρουσιν ἀλλήλων τε καὶ αὐτῆς τῆς ψυχῆς οὐχὶ πραγματικὴν ἀλλ’ ἀπλῶς τυπικὴν διαφοράν². Ἐκ τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς εἶναι καὶ ἡ βούλησις. Ἐν αὐτῇ διακρίνεται δὲ ἡ καθ’ ὅρμέμφυτον τάσις πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸν θεὸν καὶ δὲ ἐνέργεια ἐκείνη μὲν εἶναι ἀναγκαία καὶ ἀδιάλειπτος, αὐτῇ δὲ ἐλευθέρα καὶ διαλείπουσα. Οὐδὲν ἀγαθὸν ἔχει ἐπὶ τὴν βούλησιν φύπτην ἀναγκαστικὴν ἀλλὰ καταλείπει ἀεὶ αὐτὴν δύλως ἐλευθέραν. Εἴναι δὲ δὲ ἡ βούλησις ἥκιστα ὑποδεεστέρα τῆς νοήσεως· διότι ἀληθεύει μὲν δὲι ἡ νόησις προβάλλει τῇ βούλῃσει τὸ ὑποκείμενον ἀλλ’ ἐντεῦθεν δὲν προκύπτει δὲι προέχει αὐτῆς. Ἐκ τοῦ ἐναντίου δὲ ἡ νόησις προβάλλουσα τῇ βούλῃσει τὸ ὑποκείμενον χρησιμεύει ὡς ὑπηρετική³. Δεσπόζει δὲ δὲ ἡ βούλησις καὶ κρατεῖ τῆς νοήσεως καθ’ ὅσον τρέπει αὐτὴν εἰς τὴν ἐπισκόπησιν δρισμένων ἀντικειμένων καὶ οὐχὶ διότι δῆθεν εἶναι αἰτία τῆς γνωστικῆς ἐνεργείας⁴. Αἰτίᾳ κυριωτάτη τῆς ὑπεροχῆς τῆς βούλη-

¹ Ἐλέγχει δὲ Σκῶτος τὰς προσαγομένας παντούτις ἀποδεῖξεις καὶ σπουδάζει νὰ κυρώσῃ τὴν ἔαυτοῦ ἀπόφανσιν δὲι δὲ τῆς ψυχῆς ἀθανασία εἶναι ἀπλῶς ἀριθμὸν πίστεως. Καὶ δὲι φύσις ἔτι τῆς ψυχῆς δὲν ἀποδεικνύει τὴν ἀθανασίαν αὐτῆς, διότι καὶ τὴν ἀπλουστάτην οὐσίαν ἡδύνατο δὲ θεός νὰ ἀφανίσῃ. Report. 4. dis. 43. qu. 2, 13. 15. 16. 19. αὐτ. n. 17. «Quia hoc concluderet quod Deus non posset animam vel Angelum vel aliam aliquam essentiam simplicem simpliciter destruere vel annihilare, quod est falsum».

“Ἐπιθεὶ Klug ἐν Philos. Jahrb., 1924.

² In 1. sent. 2. dis. 16. qu. 1, 17.

³ Oxon 4. dis. 49. n. 16 «Voluntas imperans intellectui est causa superior respectu actus eius. Intellectus autem, si est causa volitionis, est causa subserviens voluntati». Rep. 4. dis. 49. qu. 2. n. 13, 19.

⁴ Collat. 2. n. 8 «Et ideo voluntas non causat actus intelligendi,

σεως εἶναι ἡ ἐλευθερία, ἀποτελοῦσα τὴν οὐσίαν τῆς βουλήσεως¹. Καὶ δὲν ἀρνεῖται μὲν ὁ Σκῶτος ὅτι ἐπιδρᾷ ἐπὶ τὴν βούλησιν ἡ φυσικὴ κλίσις, ἡ ἔξις καὶ ἡ γνῶσις, ἀλλὰ διατείνεται ὅτι ταῦτα δὲν ἔξαναγκάζουσι τὴν βούλησιν καὶ ὅτι ἡ κυρία καὶ δριστικὴ αἴτια τῆς βουλήσεως εἶναι αὐτὴ ἡ βούλησις· ἡ βούλησις εἶναι πάντοτε ἐλευθέρα νὰ ἐκλέγῃ μεταξὺ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ (*libertas contrarietatis*) καὶ μεταξὺ δύο ἀγαθῶν (*libertas specificationis*)². Πρὸς δὲ τὴν βούλησις προέχει καὶ κατὰ τοῦτο, ὅτι ἐνοῖ τὸν ἀνθρώπον πρὸς τὸν θεὸν ἴσχυρότερον ἡ νόησις³. Τούτων οὗτος ἔχοντον ἡ τοῦ ἀνθρώπου εὐδαιμονία εἶναι ἔργον οὐχὶ τῆς νοῆσεως ἀλλὰ τῆς βουλήσεως. ἐπιτυγχάνεται οὐχὶ διὰ τῆς ἐποπτείας ἀλλὰ διὰ τῆς ἀγάπης τοῦ θεοῦ⁴. Ἡ μὲία τῆς βουλήσεως φαίνεται καὶ ἐν τῇ ἡθικῇ.

7. Ἡθικὴ. Ἡ βούλησις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τότε μόνον ἀγαθή, ὅταν συμφωνῇ πρὸς τὴν θείαν θέλησιν⁵. Λοῦτη δὲ εἶναι συνηρτημένη πρὸς τοὺς λογικοὺς νόμους· ὃ θέλει μόνον ὅτι εἶναι λογικῶς δυνατὸν καὶ ἀμοιδὸν ἀντιφάσεως⁶. Ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ ἐκπηγάζουσιν αἱ δύο πρῶται τοῦ δεκαλόγου ἐντολαί, αἵτινες ἀποτελοῦσι τὸν φυσικὸν νόμον (*lex naturalis*) ἐν τῇ αὐστηρᾷ ἐννοίᾳ καὶ εἶναι διὰ τοῦτο ἀπολύτως ἀναλλοίσιτοι. Ἀλλοις ἔχουσιν αἱ λοιπαὶ ἐντολαί· αὗται δὲν εἶναι ἀπότοκον καὶ ἀπείκασμα τῆς ἀΐδιου φύσεως τοῦ θεοῦ ἀλλὰ στηρίζονται ἐπὶ τῆς θελήσεως αὐτοῦ· διὸ δὲν ἔχουσιν αἰώνιον κῦρος ἀλλὰ δύνανται γὰρ μεταβληθῆσιν καὶ ἀριθμῆσιν ὑπὸ τοῦ θεοῦ. Πρόκειται δὲ ἡ θεία θέλησις ὡς ὃ ὑπέρτατος κανὸν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, ὡς ἡ πηγὴ τῆς ἡθικότητος· πᾶν δὲ θέλει ὃ θεός, εἶναι νόμος ἀγαθὸς καὶ δρθός⁷. Ἡ θεία θέλησις ὡς παρέχουσα τὸν νόμον τῶν ἡμετέρων

sicut concludit ratio, sed facit tantum, quod intellectus convertitur ad aliud considerandum, et tunc intellectus cum aliis concurrentibus produceat actum intelligendi». Οὗτος ἡ ὑπεροχὴ τῆς βουλήσεως ὑπὲρ τὴν νόησιν εἶναι ψυχολογικὴ καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἡθική, οὐχὶ γνωσιολογική.

¹ Oxon. 2. dis. 25. qu. ii. n. 16.

² Ἡ γνῶσις εἶγαι μόνον ὃ ἀπαραιτητος ὅρος (*conditio sine qua non*) τῆς βουλήσεως. Rep. 2. dis. 28. qu. unic. n. 20. Oxon. 2. dis. 25. qu. unic. n. 22. «Nihil aliud a voluntate est causa totalis volitionis in voluntate».

³ In. 1. sent. 4. dis. 49. qu. 4.

⁴ Report. 4. dis. 49. qu. 2, 20. qu. 4 καὶ 5.

⁵ In. 1. sent. 1. dis. 48. qu. unic. n. 2.

⁶ Oxon. 4. dis. 10. qu. 2, 5.

⁷ Oxon. 1. dis. 44. qu. unic. n. 2. Αὖτ. 4. dis. 46. qu. 1. n. 6. «sep

ένεργειῶν εἶναι ὁ κράτιστος τῆς ἡμικότητος τοῦ ἀνθρώπου γνώμων. Εἶναι δὲ ὁ ἡμικὸς νόμος διττός, φυσικὸς καὶ θετικός, ὃν ἔκεῖνος μὲν ἐνεποιήθη φύσει τρόπον τινὰ τῷ ἀνθρώπῳ καὶ κατὰ φύσιν γινώσκεται οὗτος δὲ δύναται νὰ γνωσθῇ μόνον διὰ τῆς διδασκαλίας¹. Ἡ τοῦ ἀνθρώπου λοιπὸν βούλησις εἶναι τότε ἀγαθή, ὅταν συμφωνῇ κατά τε τὸ ὑποκείμενον καὶ τὸν τρόπον καὶ τὸν σκοπὸν πρὸς τὴν θείαν θέλησιν². Ἡ ἡμικότης εἶναι ἔογον τῆς βουλήσεως· ἢ ἀρετὴ εἶναι κατ' οὐσίαν ἔξις ἐκλεκτική (*habitus electivus*), ἢ δ' ἐκλογὴ ἀνήκει εἰς τὴν βούλησιν³. Οὕτως ἐκ τῆς ἐλευθερίας τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως προέρχονται αἱ διάφοροι ἡμικαὶ ἀρεταί, αἵτινες προσγίγνονται δι' ἀσκήσεως καὶ διακρίνονται ἀπὸ τῶν λεγομένων θεολογικῶν ἀρετῶν (πίστεως καὶ ἐλπίδος καὶ ἀγάπης). Ως κορωνὶς τῶν ἀρετῶν ἐπίκειται ἡ εἰς τὸν θεὸν ἀναφερομένη ἀγάπη. Εἶναι δὲ τὸ ὑπέρτατον ὃν ὑποκείμενον τῆς ἀγάπης, διότι εἶναι τὸ τελειότατον, ἐνῷ θεμελιοῦται ἡ ἀΐδιος ἡμῶν εὐδαίμονία⁴.

8. ***Επισηδησις.** Αἱ θεωρίαι τοῦ Σκώτου ἀποτελοῦσιν ἔνιατον σύστημα, ὅπερ τὸ τάγμα τῶν Φραγκισκανῶν ἀντέταξε πρὸς τὸ φιλοσόφημα τοῦ μεγάλου διδασκάλου τῶν Δομινικανῶν Θωμᾶ τοῦ Ἀκυνάτου. Ἀμφότερα τὰ φιλοσοφήματα κατὰ τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς καὶ κυριωτάτας ἔννοίας συμφωνοῦσι πρὸς ἄλληλα· ἀναπτύσσονται ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας καὶ ἀντέχονται τῆς ἀποκαλύψεως. Καὶ δὲ οὐδὲ τὸ Σκώτος παραδέχεται τὴν πραγματικὴν ὑπαρξίν τῶν καθόλου· διακρίνει διαφόρους τάξεις ὅντων ἀντιστοιχούσας πρὸς τοὺς διαφόρους βαθμοὺς τῆς λογικῆς ἀφαιρέσεως δοξάζων ὅτι πᾶσα ἐπιστήμη θὰ μνελύετο εἰς ψιλὴν Λογικήν, ἐὰν τὰ καθόλου, εἰς ἀφορᾶ ἡ ἐπιστημονικὴ γνῶσις, ἥσαν ἀπλαῖ ἔννοιαι. Σπουδάζει δ' ἐπιμελῶς ὅπως μὴ παραβλάψῃ τὴν σκουδιάτητα τῶν καθ' ἔκαστα, ἀτινα θεωρεῖ οὐχίως ἀπλὰ φαινόμενα τῶν καθόλου ἀλλ' ὡς πραγματικὰ καὶ καθ' ἔαυτὰ ὑπάρχοντα ὅντα προερχόμενα ἐξ ἔκεινων διὰ τῆς προσθήκης θετικῶν διορισμῶν. Ἔν ταῖς λεπτομερείας ὅμως ἐμφανίζουσι τὰ εἰρημένα φιλοσοφήματα ἵκανην ἀπόκλισιν. Οὕτω παρὰ τῷ Σκώτῳ εὑρίσκομεν

non potest (Deus) aliquid velle, quod non possit recte velle, quia voluntas sua est prima regula».

¹ In. 1. sent. 3. dis. 37. qu. 1.

² Αὐτ. 1. dis. 48. qu. un.

³ Αὐτ. 3. dis. 33. qu. 1.

⁴ Αὐτ. 1. dis. 27. qu. 1.

ἢν ἡδη παρὰ τῷ Ἀλεξάνδρῳ τῷ Ἀλησίῳ ἀπηντήσαμεν γνώμην, διὰ
οὐ μόνον τὰ σωματικὰ ἀλλὰ καὶ τὰ νοερὰ δύνται σύγκεινται ἐξ ὕλης
καὶ εἴδους. Ἔπειτα δὲ κατὰ μὲν τὸν Θωμᾶν ἡ τελεία γνῶσις γίνεται
διὰ τῆς ἀναβάσεως ἐκ τῶν ἐπὶ μέρους εἰς τὰ καθόλου, κατὰ δὲ τὸν
Σκῶτον τοῦναντίον διὰ τῆς καθόδου ἐκ τῶν καθόλου εἰς τὰ καθ' ἔκα-
στον. Ἐκεῖνος μὲν ἀποφαίνεται δτὶ εὐγενεστάτη ἐνέργεια, ἐν ᾧ κεῖται
ἡ τοῦ ἀνθρώπου εὑδαιμονία, εἶναι δὲ νόησις· οὗτος δὲ ὑπὲρ τὴν νόησιν
δέχεται, καθὰ εὔδομεν, τὴν βούλησιν. Ὁπερ δὲ κύριον διακριτικὸν γνώ-
ρισμα εἴγαι ὅτι δὲ μὲν Θωμᾶς προσέχει μάλιστα εἰς τὴν ἐμπέδωσιν τῶν
ἰδίων αὐτοῦ γνωμῶν, δὲ δὲ Σκῶτος διατρέβει μᾶλλον περὶ τὴν ἀμφισβή-
τησιν καὶ ἀνατρεσιν ἀλλοτρίων θεωριῶν. Καὶ τοῦ ἐλέγχου τὸ ἔργον διε-
ξάγει ἀκριβῶς καὶ βαθυγνωμόνις διαπτύσσων τὰ παντοῖα προβλήματα
καὶ βασανίζων κριτικῶς τὰς γνώμας τῶν προγενεστέρων μετ' ὁξυνοίας
καὶ λεπτότητος θαυμαστῆς, καθ' ἦν ὑπερβάλλει δμολογουμένως πάντας
τοὺς κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα φιλόσοφους. Ἐν ἄλλοις λόγοις δὲ Δούνοιος
Σκῶτος ἔχει πρὸς Θωμᾶν τὸν Ἀκυνάτην ὡς δὲ Κάντιος πρὸς τὸν Δεῖ-
βνίτιον. Εἴναι δηλαδὴ δ *doctor subtilis*, ὡς ὑστερον δὲ Κάντιος, κριτι-
κὸς φιλόσοφος καταπολεμῶν ἐν πολλοῖς (μάλιστα ἐν θεολογικοῖς καὶ
ψυχολογικοῖς ζητήμασι) τὰς λογικὰς ἀποδείξεις καὶ ἀντικαθιστῶν ἀντ'
αὐτῶν τὴν ἡθικὴν βούλησιν καὶ τὴν πίστιν¹. Ἐγκρίνων τὰς θεμελιώ-
δεις ἀρχὰς τοῦ Αὐγουστίνου² προῆλθεν ἐν πολλοῖς εἰς ἀντίθεσιν πρὸς
τὴν διδασκαλίαν τοῦ Θωμᾶ καὶ ἔδρυσε Σχολήν, ἥτις ἔμελλεν ἐν τοῖς
ἔπομένοις αἰῶσι νὰ ἀποβῇ ἀντίπαλος τῇ ἔκείνου³.

¹ Πολὺ δὲ δμως ἀπέχει δὲ Σκῶτος ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι ακεπτικός, καθὰ ἡδύ-
νατο νὰ ὑποτεθῇ ἐξ ἐκφράσεων περιεχομένων ἐν συγγράμμασιν ἀποδειχθεῖσι
νόθοις καὶ ἐκ τοῦ αὐστηροῦ ἐλέγχου ἀλλοτρίων γνωμῶν. Εἰρήσθω δὲ δτὶ αὐτὸς
δὲ φιλόσοφος παρατηρεῖ δτὶ δὲ ἀμφιβολία δὲν παραβλάπτει τὴν πίστιν. (Oxon.
3. dis. 24, qii. unic. n. 17 «quia fides non excludit omnem dubitationem
sed aliqua dubitatio potest stare cum fide»). Ἐπιθ. καὶ Überweg—Geyer
σ. 511 ἔξ.

² Πλὴν τοῦ Αὐγουστίνου καὶ τοῦ Ἀνσέλμου ἐπέδρασεν ἐπὶ τὴν διανόησιν
τοῦ Σκῶτου καὶ ἡ ἐν Ὁξωνίᾳ Σχολὴ τῶν Φραγκισκανῶν ἡ ἐκτιμῶσα τὴν
μαθηματικὴν καὶ τὴν φυσικὴν καὶ τὴν ὑπὸ τῆς ἐμπειρίας παρεχομένην ὕλην.
“Οπως δὲ Ρογῆρος Βάκων καὶ ἄλλοι οὕτω καὶ δὲ Σκῶτος θεωρεῖ τὴν μαθημα-
τικὴν ὡς πρότυπον πρὸς τὰς ἐπιστημονικὰς ἀποδείξεις.

³ Ἡ διδασκαλία τοῦ Σκῶτου ἔδωκεν ἐν τοῖς τελευταίοις χρόνοις ἀφορ-
μὴν εἰς ἀκριβεῖς ἔρευνας καὶ σφιδρὰς συζητήσεις, ἐν αἷς πρωτοστατοῦσιν ὁ